

## مسئولیت اجتماعی در سیره و گفتار رسول اعظم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

محمد کاظم کریمی\*

### مقدمه

از زمانی که انسان به امر پروردگار مسجود فرشتگان گردید، رسالت بزرگ خلیفه‌اللهی و دیگر مسئولیت‌های انسان بودن را پذیرا شد. از همین روست که امیرمؤمنان علی عَلِيٌّ فرموده است: «اتَّقُوا اللَّهَ فِي عِبَادِهِ وَبِلَادِهِ فَإِنَّكُمْ مَسْئُولُونَ حَتَّىٰ عَنِ الْبِقَاعِ وَالْبَهَائِمِ؛<sup>۱</sup> از خدا بترسید درباره بندگان او و سرزمین‌هایش؛ زیرا شما حتی درباره آبادی‌ها و چارپایان باید پاسخگو باشید». رسول‌خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ که بار رسالت الهی و هدایتگری خلق به کمالات انسانی را به دوش می‌کشید، در توجه به مسائل، مشکلات و نیازهای جامعه انسانی پیشگام بود؛ چنانکه امام علی عَلِيٌّ فرموده است: «طَبِيبٌ دَوَّازٌ يَطْبِئُهُ قَدْ أَحْكَمَ مَرَاهِمَهُ وَأَحْمَى مَوَاسِمَهُ؛<sup>۲</sup> او پزشکی است که با طب خویش پیوسته در گردش است، داروها و مرهم‌های خود را به خوبی آماده ساخته و ابزار داغ کردن را (برای سوزاندن زخم‌ها) گذاخته است».<sup>۳</sup> آن حضرت در حالی که در برابر ستمگران شجاعانه به جهاد می‌ایستاد؛ در برابر حقوق مردم، همواره سر تواضع

\* دانش‌آموخته حوزه علمیه قم و پژوهشگر پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی.

۱. محمد بن حسین شریف الرضی؛ نهج‌البلاغه؛ خطبه ۱۶۷.

۲. همان، خطبه ۱۰۸.

۳. ابن ابی‌الحدید، شارح نهج‌البلاغه درباره «طیب دوار» می‌گوید: «پیامبر طیبی در گردش است، برای اینکه طیب در گردش دارای تجربه بیشتر است و منظور از در گردش بودن این است که به سراغ بیمار می‌رود؛ چرا که صالحان و خوبان دنبال بیماری‌های جان و دل می‌گردند و معالجه‌اش می‌کنند».

عبدالحمید بن هبة‌الله ابن ابی‌الحدید؛ شرح نهج‌البلاغه لابن ابی‌الحدید؛ ج ۷، ص ۱۸۴.

فرود می‌آورد. رنج و گرفتاری مردم را از خود می‌دانست و در شناخت به‌موقع و چاره‌جویی صحیح برای آنان می‌کوشید.

### اهمیت زیست اجتماعی در اسلام

اسلام ضمن توجه به کمال فردی انسان، از کمال اجتماعی او نیز غفلت نکرده، تشکیل جامعه و امت را ضروری دانسته و تأسیس حکومت الهی و تعیین مرکز رهبری دینی را سرلوحه تعالیم خود قرار داده است. مرحوم صدرالمتألهین علیه السلام می‌گوید:

انسان‌ها برای رسیدن به کمال خلق شده‌اند و باید برای رسیدن به آن تلاش کنند و این کمال از طریق حضور در جامعه و اجتماع تحقق پیدا می‌کند. علاوه بر این، در وجود آن‌ها نیازهایی قرار داده شده است تا انگیزه کافی برای رسیدن به کمال را که از طریق اجتماعی شدن تحقق می‌یابد، داشته باشند و به سوی آن حرکت کنند و اجتماع، جایی است که افراد در رفع نیازمندی‌هایشان به همدیگر کمک می‌کنند.<sup>۱</sup>

اسلام در بعد رفتاری نیز اعضای جامعه را به رفتار درست با همدیگر و تعامل مناسب دعوت و به انجام اعمال نیکی همچون نیکوکاری به یکدیگر، نیکی به پدر و مادر، ارتباط با خویشاوندان (صله رحم)، کمک به حل مشکل اعضای جامعه، برطرف ساختن غم و اندوه از افراد تشویق و تأکید کرده است که حاکی از توجه اسلام به جامعه و نیازهای اعضای آن است؛ چنانکه پیامبر خدا صلی الله علیه و آله فرموده است: «الْمُؤْمِنُونَ فِي تَوَادُّهِمْ وَ تَرَاحُمِهِمْ كَمَثَلِ الْجَسَدِ إِذَا اشْتَكَى بَعْضُهُ تَدَاعَى سَائِرُهُ بِالسَّهْرِ وَالْحُمَى؛<sup>۲</sup> مؤمنان در مهربانی و عاطفه‌ورزی همانند بدن هستند که اگر عضوی از آن دچار درد شود، دیگر اعضا با شب‌بیداری و تب با آن همدردی می‌کنند».

چنان خشکسالی شد اندر دمشق که یاران فراموش کردند عشق  
چنان آسمان بر زمین شد بخیل که لب تر نکردند زرع و نخیل  
بخشکد سرچشمه‌های قدیم نماند آب، جز آب چشم یتیم

۱. صدرالدین محمد شیرازی؛ المبدأ و المعاد؛ ص ۶۲۷.

۲. محمدباقر مجلسی؛ بحار الأنوار؛ ج ۶۱، ص ۱۵۰.

در این شرایط سختی که سعدی توصیف می‌کند، مرد توانگری بود که از مال دنیا چیزی کم نداشت و غم نان و آب نیز برایش مطرح نبود؛ اما بسیار غمگین و پریشان بود. وقتی سعدی از او می‌پرسد که تو چرا باید چنین غمگین باشی؟ برآشفته می‌گوید:

نبینی که سختی به غایت رسید      مشقت به حد نهایت رسید  
من از بینوایی نِیم روی زرد      غم بینوایان رخم زرد کرد<sup>۱</sup>

در شرایط کنونی جامعه به دلیل غلبه بیماری کرونا، میلیون‌ها نفر کارگر و کاسب خرده‌پا و افرادی که پس‌اندازی از گذشته نداشتند، زندگی را به سختی سپری می‌کنند. همگان و به‌ویژه حکومت باید به مشکلات این افراد رسیدگی کند. گرایش دین‌مدارانه و اقتدا به سنت نبوی ﷺ اقتضا می‌کند دینداران از غم و رنج هم‌وطنان و هم‌کیشان خود غافل نباشند و غم دیگران را غم خود بدانند. هر کس در حد توان از نیازمندان دستگیری کند و از همدردی و برخورد کریمانه با آنان غفلت نرزد.

### زمینه‌های مسئولیت‌پذیری

ارزش و اعتبار جامعه انسانی به میزان مسئولیت‌پذیری همگانی و همیاری در تحقق خصال نیکوی انسانی و پیشگیری از ناراستی‌هاست. منطق نبوی ﷺ بر جلب مشارکت آحاد مردم و برانگیختن احساس مسئولیت همگانی برای تحقق جامعه ایمانی استوار گردیده است. مهم‌ترین زمینه‌های مسئولیت‌پذیری در جامعه بر محور سیره و سنت نبوی ﷺ عبارتند از:

### ۱. حق‌طلبی و توجه به تقوای فطری

یکی از زمینه‌های احساس مسئولیت اجتماعی، حق‌طلبی و حق‌پذیری است. حق‌طلبی انسان نشأت گرفته از صفات پسندیده‌ای است که در وجود او به ودیعت نهاده شده است و حاکی از گرایش او به سوی خوبی‌هاست: «وَنَفْسٍ وَ مَا سَوَّاهَا

۱. سایت گنجور؛ بوستان سعدی؛ باب اول در عدل و تدبیر و رأی، بخش ۱۳، حکایت هفتم در معنی رحمت با ناتوانان در حال توانایی، ص ۲۲۸.

فَأَلْهَمَهَا فُجُورَهَا وَتَقْوَاهَا؛<sup>۱</sup> سوگند به نفس و آن که نیکویش آفریده، سپس بدی‌ها و پرهیزگاری‌هایش را به او الهام کرده است. از نظر علامه طباطبایی رحمته‌الله تقوای مطرح در آیه، تقوای فطری است؛ نه تقوایی که بعد از انجام اعمال دینی به وجود می‌آید.<sup>۲</sup> قرآن در حکایت گروهی از انسان‌ها که حق را تشخیص می‌دهند، اما از آن پیروی نمی‌کنند، می‌فرماید: «فَلَمَّا جَاءَتْهُمْ آيَاتُنَا مُبْصِرَةً قَالُوا هَذَا سِحْرٌ مُّبِينٌ وَجَحَدُوا بِهَا وَاسْتَيْقَنَتْهَا أَنفُسُهُمْ ظُلْمًا وَعُلُوًّا فَانظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُفْسِدِينَ»<sup>۳</sup> و هنگامی که آیات روشنگر ما به سوی‌شان آمد، گفتند این سحری آشکار است. با آنکه در دل به آن یقین داشتند، ولی از روی ستم و برتری‌جویی انکارش کردند، پس بنگر که عاقبت تبهکاران چگونه بود.

بنابراین توجه به تقوا می‌تواند زمینه مسئولیت‌پذیری را در انسان ایجاد کند و توجه نکردن به آن، راه را برای رهایی انسان از تعهدات و پیروی از هوای نفسانی مهیا می‌کند؛ چنانکه پیامبر خدا صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم فرموده است:

يَا مَعْاشِرَ قُرَاءِ الْقُرْآنِ، اتَّقُوا اللَّهَ - عَزَّ وَجَلَّ - فِيمَا حَمَلَكُم مِّنْ كِتَابِهِ، فَإِنِّي مَسْئُولٌ، وَإِنَّكُمْ مَسْئُولُونَ، إِنِّي مَسْئُولٌ عَنْ تَبْلِيغِ الرِّسَالَةِ، وَأَمَّا أَنْتُمْ، فَتَسْأَلُونَ عَمَّا حَمَلْتُمْ مِنْ كِتَابِ اللَّهِ وَ سُنَّتِي؛<sup>۴</sup> ای جماعت قاریان قرآن! درباره کتاب خدا که به دوش شما گذاشته شده است، تقوای خدای عز و جل را رعایت کنید؛ زیرا هم من و هم شما بازخواست می‌شویم. من درباره تبلیغ رسالت، بازخواست می‌شوم و شما درباره کتاب خدا و سنت من که بر دوش گرفته‌اید، بازخواست می‌شوید.

منظور از تقوا در آموزه‌های دینی، نگهداری روح و جان از هر گونه آلودگی و متمرکز ساختن آن‌ها در اموری است که رضای خدا در آن است.<sup>۵</sup> بنابراین احساس مسئولیت و خودجوشی درونی و بی‌تفاوت نبودن به سرنوشت جامعه و عقاید مردم، از آثار تقوا یا مصداق آن است. در واقع تعهد و مسئولیت، مرز انسانیت است که او

۱. شمس: ۷ و ۸.

۲. سید محمدحسین طباطبایی؛ *المیزان فی تفسیر القرآن*؛ ج ۱، ص ۴۴.

۳. نمل: ۱۳-۱۴.

۴. محمد بن یعقوب کلینی؛ *الکافی*؛ ج ۴، ص ۶۱۱.

۵. ناصر مکارم شیرازی و دیگران؛ *تفسیر نمونه*؛ ج ۲۲، ص ۲۰۵.

را از زندگی حیوانی فاقد مسئولیت و پاسخگویی متمایز می‌کند؛ چنانکه امام علی علیه السلام فرموده است: «إِنَّ الْبَهَائِمَ هَمَّهَا بَطُونَهَا وَإِنَّ السَّبَاعَ هَمُّهَا الْعُدْوَانُ عَلَى غَيْرِهَا»<sup>۱</sup> چهارپایان در تلاش برای پر کردن شکم خویش و درندگان در پی تجاوز به دیگرانند».<sup>۲</sup>  
کار من و تو بدین درازی کوتاه کنم که نیست بازی<sup>۲</sup>

## ۲. برقراری ارتباط مستقیم با مردم

یکی دیگر از زمینه‌های مهم مسئولیت‌پذیری، زندگی کردن با مردم و ارتباط رودررو با آنان است. وقتی افراد جامعه و کارگزاران حکومتی در میان مردم باشند، می‌توانند مشکلات آنان را از نزدیک حس کنند. رسول‌خدا صلی الله علیه و آله همواره به‌گونه‌ای میان اصحاب خود ظاهر می‌شد که گویی یکی از ایشان است تا جایی که وقتی فردی وارد مجلسی که رسول‌خدا صلی الله علیه و آله در آن حضور داشت، می‌شد؛ نمی‌دانست پیامبر صلی الله علیه و آله کدام یک از آنان است.<sup>۳</sup> یعقوبی می‌نویسد: «در صدر اسلام کارگزاران به هیچ وجه از مردم فاصله نمی‌گرفتند، ولی از زمان حکومت معاویه تشریفات فراهم شد و نخستین کسی که در اسلام نگهبان و پاسبان و دربان گماشت، معاویه بود».<sup>۴</sup>

## ۳. ایجاد وحدت و همدردی با مردم

ایجاد روحیه الفت، برادری، تفاهم و همدلی میان مسلمان و پیشگیری از تفرقه، یکی از مهم‌ترین زمینه‌های ایجاد مسئولیت‌های اجتماعی در سیره رسول‌خدا صلی الله علیه و آله است. قرآن کریم مؤمنان را برادر یکدیگر دانسته و آنان را به اتحاد و سازش با یکدیگر توصیه کرده است تا مورد رحمت قرار گیرند: «إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ فَأَصْلِحُوا بَيْنَ أَخَوِيكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ»<sup>۵</sup> مؤمنان با هم برادرند، پس میان برادرانتان آشتی دهید و از خدا پروا بدارید، امید که مورد رحمت قرار گیرید».

۱. محمد بن حسین شریف الرضی؛ نهج البلاغه؛ خطبه ۱۵۳.

۲. سایت گنجور؛ لیلی و مجنون نظامی؛ بخش ۳، برهان قاطع در حدوث آفرینش.

۳. <https://ganjoor.net/nezami/5ganj/leyli-majnoon/sh> ۳

۴. ملامحسن فیض کاشانی؛ المحجة البيضاء؛ ج ۴، ص ۱۵۲.

۵. احمد بن اسحاق یعقوبی؛ تاریخ یعقوبی؛ ترجمه محمد ابراهیم آیتی؛ ص ۱۶۵.

۵. حجرات: ۱۰

ابن عباس می‌گوید در پی نزول این آیه، رسول خدا ﷺ میان مسلمانان بر اساس منزلت‌شان پیوند برادری برقرار کرد؛ چنانکه ابوبکر را با عمر، عثمان را با عبدالرحمن برادر خواند و علی علیه السلام را برادر خویش قرار داد و اهمیت اتحاد و همبستگی را به طور عملی به جامعه اسلامی آموزش داد.<sup>۱</sup> آن حضرت تفرقه و جدایی از جماعت را از صفات مسلمانی نمی‌داند و مسلمانان را از آن برحذر داشته و فرموده است: «هر که یک وجب از جماعت دور شود، خداوند طوق مسلمانی از گردن وی بردارد».<sup>۲</sup> برای آن حضرت، جماعت مایه خیر و رحمت و تفرقه موجب عذاب است و کسانی را که آهنگ جماعت کنند بشارت داده و آنان را هم‌نشین خود در بهشت برشمرده است.<sup>۳</sup>

#### ۴. تعمیق روحیه جامعه‌پذیری

انسان به دلیل سرشت اجتماعی خویش، میل به حضور در اجتماع و جامعه‌پذیری دارد. بدون برقراری ارتباط با دیگر انسان‌ها، رفع نیازهای ضروری زیست اجتماعی میسر نیست. فرایند جامعه‌پذیری، واجد فرصت‌هایی برای کنشگران اجتماعی است تا از طریق آن به حفظ، انتقال و تعمیق ارزش‌ها، باورها و رفتارهای سیاسی و اجتماعی مطلوب جامعه همت گمارند. این فرایند بیش از همه از طریق نهادهای اجتماعی تحقق پیدا می‌کند و حکومت یا قدرت، از زمره این نهادهاست که نقش آن در جامعه‌پذیر کردن اعضای جامعه از دید متفکران و کارشناسان امور اجتماعی و سیاسی پنهان نیست. نهاد حکومت در همه جوامع بشری واجد کارکردهای پیدا و پنهان فراوانی است که نباید مورد غفلت قرار گیرد.

رسول خدا ﷺ تمامی آحاد جامعه را در برابر مقدرات جامعه مسئول دانسته و به انجام وظیفه خود برای ارتقای شاخص‌های اجتماعی ملزم ساخته است:

أَلَا كَلِّكُمْ رَاعٍ وَ كَلِّكُمْ مَسْؤُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ، فَالْأَمِيرُ الَّذِي عَلَى النَّاسِ رَاعٍ وَ هُوَ مَسْؤُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ وَ الرَّجُلُ رَاعٍ عَلَى أَهْلِ بَيْتِهِ وَ هُوَ مَسْؤُولٌ عَنْهُمْ وَ الْمَرْأَةُ رَاعِيَةٌ عَلَى بَيْتِ بَعْلِهَا وَ وُلْدِهِ

۱. علی خراسانی و سید محمد دشتی؛ آیه‌های نامدار؛ ص ۲۹.

۲. مرتضی فرید تنکابنی؛ رهنمای انسانیت (ندای فطره) کلمات قصار حضرت رسول اکرم ﷺ؛ ص ۱۷۴.

۳. همان.

و هِيَ مَسْؤُولَةٌ عَنْهُمْ؛<sup>۱</sup> بدانید که همه در مراقبت از یکدیگر مسئول هستید و همه شما درباره زیردستان‌تان بازخواست می‌شوید. حاکمی که بر مردم فرمان می‌راند، سرپرست است و درباره رعیتش بازخواست می‌شود. مرد، سرپرست خانواده خویش است و درباره آن‌ها باید پاسخگو باشد و زن، سرپرست خانه و فرزندان شوهر خود است و درباره آن‌ها باید پاسخ دهد.

بنابراین ساحت تربیت اجتماعی و سیاسی، بخشی از جریان تربیت عمومی ناظر به کسب شایستگی‌هایی است که یادگیرندگان را قادر می‌کند تا شهروندانی فعال و آگاه باشند و در فعالیت‌های سیاسی و اجتماعی مشارکت کنند. برنامه‌های رسمی و غیررسمی گوناگونی از سوی نظام سیاسی جامعه باید تدارک دیده شود تا به پذیرش مسئولیت‌های اجتماعی برای اعضای جامعه کمک کنند و آنان را با این مسئولیت‌ها آشنا سازند. در سایه احساس مسئولیت در برابر جامعه است که رعایت حقوق دیگران معنا پیدا می‌کند و شومی ظلم و ستم آشکار می‌شود. روح آدمی با دیدن رنج و اندوه فقر و گرسنگی در چهره دیگران آزرده می‌شود و بی‌تفاوتی از وجودش رخت بر می‌بندد.<sup>۲</sup>

### ۵. توجه به مواسات اجتماعی

یکی از مهم‌ترین زمینه‌های مسئولیت اجتماعی، مواسات مؤمنان نسبت به یکدیگر است. مواسات در لغت به معنی مساعدت، دستگیری، غمخواری، برابر داشتن و کسی را در مال و جان چون خود شمردن است.<sup>۳</sup> ملامحسن فیض کاشانی، مواسات میان برادران ایمانی را به معنی یاری کردن یکدیگر به جان، مال و دیگر امور در تمام آن چیزهایی که نیازمند یاری یکدیگرند، دانسته است؛ چنانکه عرب می‌گوید: «أَسَيْتُهُ بِمَالِي مُوَاسَاةً»<sup>۴</sup> یعنی او را با خود در مال خویش برابر ساختم.

۱. محمدباقر مجلسی؛ بحارالأنوار؛ ج ۷۲، ص ۳۸.

۲. ر.ک: عبدالله معتمدی؛ «سبک زندگی مطلوب بر اساس دیدگاه ارتباطی»؛ فصلنامه فرهنگ مشاوره و روان‌درمانی؛ شماره ۱۳، ص ۱۳۳.

۳. علی اکبر دهخدا؛ لغت‌نامه؛ ذیل واژه مواسات.

۴. ملامحسن فیض کاشانی؛ الوافی؛ ج ۱، ص ۸.

رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ در هر فرصتی مسلمانان را به تکافل، مواسات و اهتمام بر یاری یکدیگر فرا خوانده و از غفلت درباره این امور برحذر داشته است؛ چنانکه نقل شده است آن حضرت چند روز پیش از رحلت، به بلال اشاره کرد تا مردم را فرا خواند و در آن جمع شروع به موعظه کرد و فرمود: «مَنْ مَنَعَ طَالِبًا حَاجَتَهُ وَهُوَ قَادِرٌ عَلَى قَضَائِهَا فَعَلَيْهِ مِثْلُ خَطِيئَةِ عَشَّارٍ؛ هر کس نیازمندی را رد کند و با وجود توانایی نیاز او را بر نیاورد، پس بر او گناهی مانند گناه عَشَّار باشد». عوف بن مالک از آن حضرت پرسید: «گناه عَشَّار چقدر است؟». حضرت فرمود: «عَلَى الْعَشَّارِ كُلِّ يَوْمٍ وَلَيْلَةٍ لَعْنَةُ اللَّهِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ وَمَنْ يَلْعَنُهُ اللَّهُ فَلَنْ تَجِدَ لَهُ نَصِيرًا»<sup>۱</sup>؛ بر عَشَّار در هر شبانه‌روز لعنت خدا و فرشتگان و همه مردم باشد و هر کس را خداوند لعنت کند، یآوری برای او نخواهی یافت».

### زمینه‌های مسئولیت‌گریزی

بروز برخی نابسامانی‌ها در جامعه، سبب رویگردانی اعضای جامعه از وظایف ذاتی و ناتوانی یا سر باز زدن از پذیرش مسئولیت اجتماعی خویش می‌شود. در این بخش به برخی از این عوامل اشاره می‌گردد:

#### ۱. فقر اقتصادی

فقر اقتصادی، همواره یکی از اساسی‌ترین نگرانی‌های بشر در همه جوامع است که در صورت گرفتار شدن در دام آن، سلامت روان و ایمان آدمی را در معرض خطر قرار می‌دهد و گاه او را از رسیدن به سعادت و رستگاری که اقتضای فطرت اصلی اوست، باز می‌دارد. از این رو یکی از اموری که موجب سست شدن اعتقادات افراد و پشت پا زدن به مسئولیت اجتماعی می‌شود، فقر است؛ چنانکه رسول‌خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرموده است: «إِنَّمَا يَخْشَى الْمُؤْمِنُ الْفَقْرَ مَخَافَةَ الْآفَاتِ عَلَى دِينِهِ»<sup>۲</sup>؛ مؤمن از فقر به دلیل نگرانی از آسیب رساندن بر دین، خوفناک است». از این روست که آن حضرت از کفر و فقر مالی که با یکدیگر برابرند، به خدا پناه برده و فرموده است: «اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ

۱. محمد بن علی صدوق؛ ثواب الاعمال و عقاب الاعمال؛ ص ۳۴۱ و ۳۴۲.

۲. محمود بن عمر زمخشری؛ ربیع الأبرار؛ ج ۴، ص ۱۴۲.



بِكَ مِنَ الْكُفْرِ وَالْفَقْرِ؛<sup>۱</sup> خدایا از کفر و فقر به تو پناه می‌برم».

غوطه‌ور شدن جامعه در فقر و نداری اقتصادی، موجب پایمال شدن ارزش‌ها، درگیر شدن افراد به نیازهای شخصی و گریز از مسئولیت اجتماعی است؛ اگر چه وجود این سختی‌ها هیچ‌گاه مجوزی برای دست کشیدن از حق‌طلبی و عدول از راستی و درست‌ی نیست. آموزه‌های دینی در چنین مواردی بر صبر همراه با امیدواری و تلاش تأکید کرده، برای آن پاداش بسیاری ذکر نموده و به‌ویژه آن را از اخلاق پیامبران و اولیای دین دانسته است. خداوند در این باره به مؤمنان وعده گشایش بعد از سختی‌ها را داده و فرموده است: «إِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا»<sup>۲</sup> یقیناً بعد از هر سختی، آسانی و گشایش است». بنابراین اهتمام به زدودن فقر و نداری از جامعه، نشانه احساس مسئولیت در برابر مردم و موجب افزایش ایمان، رفاه عمومی و زدودن بسیاری از تخلفات و جرایم است که نیاز به کوشش همگانی دارد.

## ۲. آسیب‌های اجتماعی

یکی از مسائل مهم اجتماعی که موجب انزوا و دوری‌گزینی از بار مسئولیت اجتماعی افراد می‌شود، وجود آسیب‌هایی مانند گسترش طلاق، فقر و بیکاری و گرایش به مصرف مواد مخدر و... است. این نوع آسیب‌ها نه تنها موجب آسیب فرد می‌شود؛ بلکه به درگیری بخش‌های گوناگون جامعه از جمله خانواده، دوستان، نهادهای اجتماعی و به‌ویژه حکومت می‌انجامد. از این رو در یک جامعه سالم، همگان باید به هنگام بروز مشکلات احساس مسئولیت کنند؛ زیرا اجتماع متعلق به همه است. حمایت از آسیب‌دیدگان اجتماعی و تدارک بسترهای مناسب برای مسئولیت‌پذیری آنان با هدف اصلاح امور جامعه، از وظایفی است که بر دوش همگان و به‌ویژه حاکمیت اسلامی نهاده شده است؛ چنانکه امام علی علیه السلام فرموده است: «وَأَيُّمَا يَتَّبِعِي لِأَهْلِ الْعِصْمَةِ وَالْمُصْنُوعِ إِلَيْهِمْ فِي السَّلَامَةِ أَنْ يَزْحَمُوا أَهْلَ الذُّنُوبِ وَالْمَعْصِيَةِ»<sup>۳</sup> آنان که گناه ندارند و به لطف خدا از آلودگی برکنارند، شایسته است که بر اهل گناه و معصیت رحمت آورند».

۱. محمد محمدی ری‌شهری؛ منتخب میزان الحکمه؛ ح ۴۴۸.

۲. شرح: ۶.

۳. محمد بن حسین شریف الرضی؛ نهج‌البلاغه؛ خطبه ۱۴۰.

## فهرست منابع

### کتاب

۱. ابن ابی الحدید؛ عبدالحمید بن هبة الله؛ شرح نهج البلاغه لابن ابی الحدید؛ تصحیح محمد ابوالفضل ابراهیم؛ چاپ اول قم: مکتبه آیه الله المرعشی النجفی، ۱۴۰۴ ق.
۲. حر عاملی، محمد بن حسن؛ وسائل الشیعة؛ چاپ اول قم: مؤسسه آل البیت علیهم السلام، ۱۴۰۹ ق.
۳. خراسانی، علی و سید محمد دشتی؛ آیه های نامدار؛ قم: نشر جمال ۱۳۸۶ ش.
۴. دهخدا، علی اکبر؛ لغت نامه؛ تهران: دانشگاه تهران، ۱۳۷۳ ش.
۵. زمخشری، محمد بن عمر؛ ربیع الابرار؛ بیروت: مؤسسه الاعلمی للمطبوعات، ۱۴۱۲ ق.
۶. شریف الرضی، محمد بن حسین؛ نهج البلاغه؛ تصحیح صبحی صالح؛ قم: دارالهجرة، ۱۳۹۵ ق.
۷. شیرازی، صدرالدین محمد؛ المبدأ و المعاد؛ چاپ اول بیروت: دارالهادی، ۱۴۲۰ ق.
۸. صدوق، محمد بن علی؛ ثواب الاعمال و عقاب الاعمال؛ چاپ دوم، قم: دار الشریف الرضی للنشر، ۱۴۰۶ ق.
۹. طباطبائی، سید محمد حسین؛ المیزان فی تفسیر القرآن؛ چاپ دوم، بیروت: مؤسسه الاعلمی للمطبوعات، ۱۳۹۰ ق.
۱۰. فرید تنکابنی، مرتضی؛ رهنمای انسانیت (ندای فطره) کلمات قصار حضرت رسول اکرم ﷺ؛ تهران: فرهنگ اسلامی، ۱۳۸۵ ش.
۱۱. فیض کاشانی، ملامحسن؛ محجة البیضا؛ چاپ چهارم قم: مؤسسه النشر الاسلامی، ۱۴۱۷ ق.
۱۲. \_\_\_\_\_؛ الوافی؛ چاپ اول اصفهان: کتابخانه امام امیرالمؤمنین علی علیه السلام، ۱۴۰۶ ق.
۱۳. کلینی، محمد بن یعقوب؛ الکافی؛ چاپ اول قم: دارالحديث، ۱۴۲۹ ق.
۱۴. مجلسی، محمدباقر؛ مرآة العقول فی شرح أخبار آل الرسول ﷺ؛ تصحیح هاشم رسولی محلاتی؛ چاپ دوم، تهران: دار الکتب الإسلامیة، ۱۴۰۴ ق.
۱۵. \_\_\_\_\_؛ بحار الأنوار؛ چاپ دوم، بیروت: مؤسسه الوفاء، ۱۴۰۳ ق.

۱۶. محمدی ری شهری، محمد؛ منتخب میزان الحکمه؛ ترجمه حمیدرضا شیخی؛ چاپ سوم، قم: دارالحدیث، ۱۳۸۴ ش.
۱۷. مکارم شیرازی، ناصر؛ با همکاری دیگران؛ تفسیر نمونه؛ چاپ یازدهم، قم: دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۷۲ ش.
۱۸. نوری، حسین بن محمدتقی؛ مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل؛ چاپ اول، قم: مؤسسه آل‌البیت علیهم‌السلام، ۱۴۰۸ ق.
۱۹. یعقوبی، احمد بن اسحاق؛ تاریخ یعقوبی؛ ترجمه محمد ابراهیم آیتی؛ چاپ نهم، تهران: علمی و فرهنگی، ۱۳۸۲ ش.

#### سایت‌ها و نشریات

۱. سایت گنجور؛ بوستان سعدی و لیلی و مجنون نظامی.
۲. معتمدی، عبدالله؛ «سبک زندگی مطلوب بر اساس دیدگاه ارتباطی»؛ فصلنامه فرهنگ مشاوره و روان‌درمانی؛ دوره چهارم، شماره ۱۳، بهار ۱۳۹۲، ص ۱۲۵ - ۱۴۲.